A+

ARCHITECTUUR IN BELGIË

Dis–cordia

iuridica

A+ 264

februari/maart 2017

BEL € 12,50 – INT € 19,50

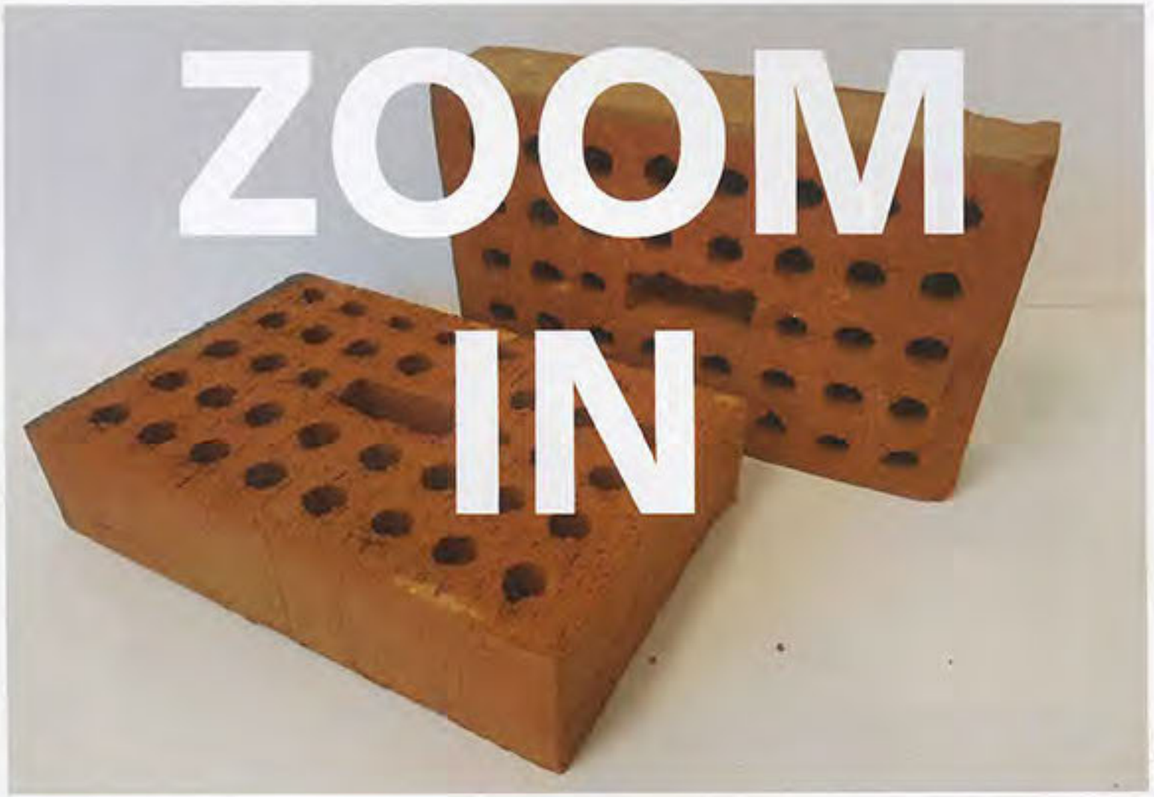

© BLAF

‘Passief bouwen is lowtech bouwen’

Lieven Nijs en Bart Vanden Driessche van het Lokerse architectenbureau BLAF maken er sinds 2003 hun missie van om energiezuinig te bouwen. In 13 jaar praktijk zagen ze de regelgeving rond energiezuinig bouwen veranderen en de inzichten evolueren.

Waarom, al van bij het begin, die focus op energiezuinig bouwen?

LIEVEN NIJS Dat is eigenlijk iets wat we niet meer in vraag stellen. We merkten in onze loopbaan dat er een grote evolutie is geweest: eerst ging het over het invullen van K-formulieren, daarna over het hele EPB-verhaal, waarbij het enkel nog over technieken dreigde te gaan. Het bleek gewoon dat de passiefhuisprincipes, los van of je een passiefhuiscertificaat nastreeft, steeds de juiste principes bleven, ongeacht de veranderende regelgeving.

BART VANDEN DRIESSCHE Die passiefhuisprincipes – het trias energetica, een goede oriëntatie, optimaliseren van zonnewinsten en luchtdichtbouwen – zijn van grote invloed op ons werk. Ze leidden er toe dat we al vroeg bezig waren met houtskelet en luchtdicht bouwen. We onderzochten bouwmethodieken waarmee we die passiefhuisstandaard konden bereiken en die toch budgetvriendelijk waren.

We hebben daarbij het geluk gehad dat in die eerste periode er een fiscale tegemoetkoming was voor passiefhuizen. Dat gaf een enorme vrijheid om verschillende binnen- en buitenmaterialen te onderzoeken en te kijken, toen nog op basis van facturen, wat het meest interessant was.

LN Samenvattend kun je zeggen dat wij al snel aanvoelden dat architectuur de sluitsteen is van alle debatten. Of het nu om betaalbaar wonen gaat, om energiezuinig wonen of ruimtelijke architectuur, mensen moeten weten dat ze kunnen leven in het eindproduct. De architectuur moet al die vraagstukken oplossen. Tegenwoordig wordt het duurzaamheidsdebat vaak op de spits gedreven. We moeten het oplossen op het vlak van ruimtelijke ordening, mobiliteit, fiscaliteit. Maar theorie is niet bewoonbaar, een gebouw is bewoonbaar.

Mensen moeten kleiner wonen, maar toch kwalitatief? Wat denken jullie van het debat rond de betonstop?

LN Ik denk dat onze huidige Vlaams Bouwmeester, Leo Van Broeck, dat zeer goed begrepen heeft en dat hij een soort van sensibilisering in de communicatie naar de bevolking steekt. We moeten als opgave aannemen de mensen te tonen hoe ze over twintig jaar zullen leven.

We moeten daar geen revolutie van verwachten, gewoon subtiele verschuivingen.

BVD Het ene is niet los te denken van het ander. Het is niet omdat je plots in de stad gaat wonen en er niet meer bijgebouwd mag worden, dat je niet meer ecologisch of energiezuinig moet bouwen. Wij hebben het gevoel dat dat samenhoort.

LN We hebben ons in die 13 jaar ook heel vaak geërgerd aan een bepaald soort van retoriek met betrekking rond dat thema. Het scepticisme was groot, terwijl we nu in Brussel zien dat het perfect kan en dat er

© BLAF

© Stijn Bollaert

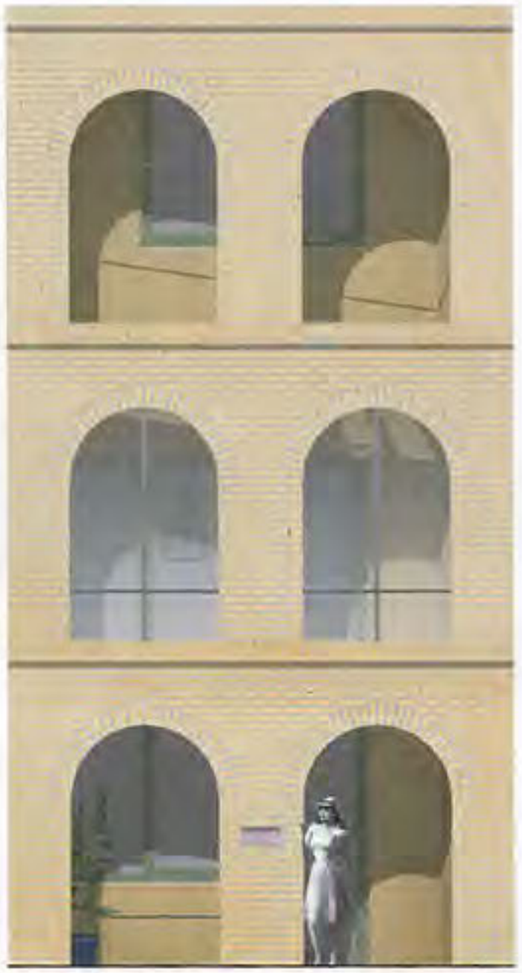

De Tondelier © BLAF

genoeg architecten zijn die passief kunnen bouwen.
BVD Omdat we het ons zo eigen hebben gemaakt, hebben we vaak het gevoel dat energiezuinig bouwen niet veel voorstelt. Je hebt gewoon een verantwoordelijkheidsgevoel nodig, en de juiste principes. Dat hoeft niet complex te zijn, je moet gewoon logisch nadenken en de juiste keuzes maken. Een woning met een warmtevraag van 70 kWh/m2 en een dure warmtepomp, zoals de BEN-norm voorschrijft, of een woning met een warmtevraag van 15 kWh/m2 die genoeg heeft aan de zon en een minimum aan installaties?
LN Passief bouwen is juist heel lowtech bouwen. Voorstanders van BEN zeggen dat dat meer aansluit bij het economisch optimum, maar het is perfect te doen om tot 15kWh/m2 te komen.
BVD Het vereist gewoon engagement om te zoeken naar een oplossing die budget en ambitie verenigt. We onderzoeken ook andere principes, zelfs al geloven we er gevoelsmatig niet in. We zeggen ook niet dat iets heilig is, maar voor ons is het passiefhuisprincipe het economische optimum.
LN De vraag is, waar steek je de centen van je opdrachtgever in? Architectuur heeft per definitie een langer leven dan de uitrusting van een gebouw. Je neemt dus de meest duurzame beslissing als je investeert in de hardware, en als je software vooral inwisselbaar en open-source is. Met een zo'n laag mogelijke energiebehoefte maak je de beste keuze voor de toekomst.

Brussel is daar voortrekker in.

BVD In een stedelijke context krijgt het verhaal veel meer dimensies. Dat zie je in Brussel, waar de architectuur in de stad een ander soort positie heeft ingenomen. De betekenis van de gebouwschil wordt door dat passiefverhaal meer bedacht vanuit energetische performantie en budget dan vanuit stedelijke representatie.
LN We hebben daar voor de architectuurbiënnale van Venetië 2016 een interessante oefening rond gemaakt, die hier op kantoor nog steeds voortgezet wordt. Het begon met een vaststelling: In de publicatie *10 jaar passief bouwen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Vlaanderen* van Be Passive, stond er maar één bakstenen gebouw, ons DNA-huis. We wilden, zonder met de vinger te wijzen, objectief vaststellen wat dat betekende voor de stad, omdat baksteen zo ingebed is in onze bouwcultuur. Krijgen we dan allemaal betonskeletten met hoogperformante jassen die straks allemaal op hun eigen individuele manier het beeld van de stad gaan bepalen? En zo ja, is het een probleem als dat zo zou zijn? We hebben er een ontwerpoefening aan gekoppeld die stoelde op onze voorkennis. We hebben alles al gedaan, gebouwen bekleed met leien, crepi, zelfs rubber.
BVD Uit onze ervaringen leerden we dat onze gebouwen gemakkelijker op te warmen zijn in de winter, dan af te koelen in de zomer. Als je een bakstenen buitengevel hebt, speelt dat minder. Met die lichte houtconstructies en dunne gevelmaterialen krijg je heel veel warmtedoorslag, met een massief bakstenen buitenspouwblad heb je dat niet. Dat zijn voor ons ervaringsgebonden conclusies die niet meegenomen worden op niveau van het beleid.
LN We zien anderzijds ook dat er een baksteenrevival aan de gang is. Baksteen is een materiaal dat eindeloos is en altijd weer herontdekt wordt. Het is een materiaal dat veel ambachtelijkheid in zich draagt en daardoor verbonden wordt met een architectuur die met veel zorg gemaakt is.
BVD Het is ook een zeer duurzaam materiaal en wordt mooi oud.
LN Ten derde waren we binnen onze praktijk aanbeland op een punt waarbij we die spouwmuurconstructie in vraag begonnen te stellen. Die constructie, geëvolueerd vanuit een massieve muur, over de niet-geïsoleerde spouwmuur tot de geïsoleerde spouw, bracht ons vaak in moeilijkheden.
BVD We hadden ze ook al een hele tijd niet meer toegepast.
LN Omdat het economisch moeilijker werd. Isolatiematerialen worden dikker en slapper, omdat harde materialen koolwaterstofhoudend zijn, en aan zo'n dik pakket is het moeilijk om bakstenen te hangen of voor te zetten.
BVD De markt evolueerde ook naar steeds dunnere bakstenen en zelf baksteenplaquettes, die gewoon opgehangen of geplakt worden, waardoor er eigenlijk geen ambacht meer is.
LN Het kan conservatief klinken, maar op een bepaald moment, na het zien van de zoveelste zwevende baksteenuitkraging, dacht ik: "Hoe kun je de basiseigenschappen van baksteen zo verloochenen?" De baksteen wordt ook een jas en je riskeert dat die jas enkel verantwoord wordt vanuit hoe hij energetisch presteert. We zijn voor *Brick Wall City*, ons voorstel voor de

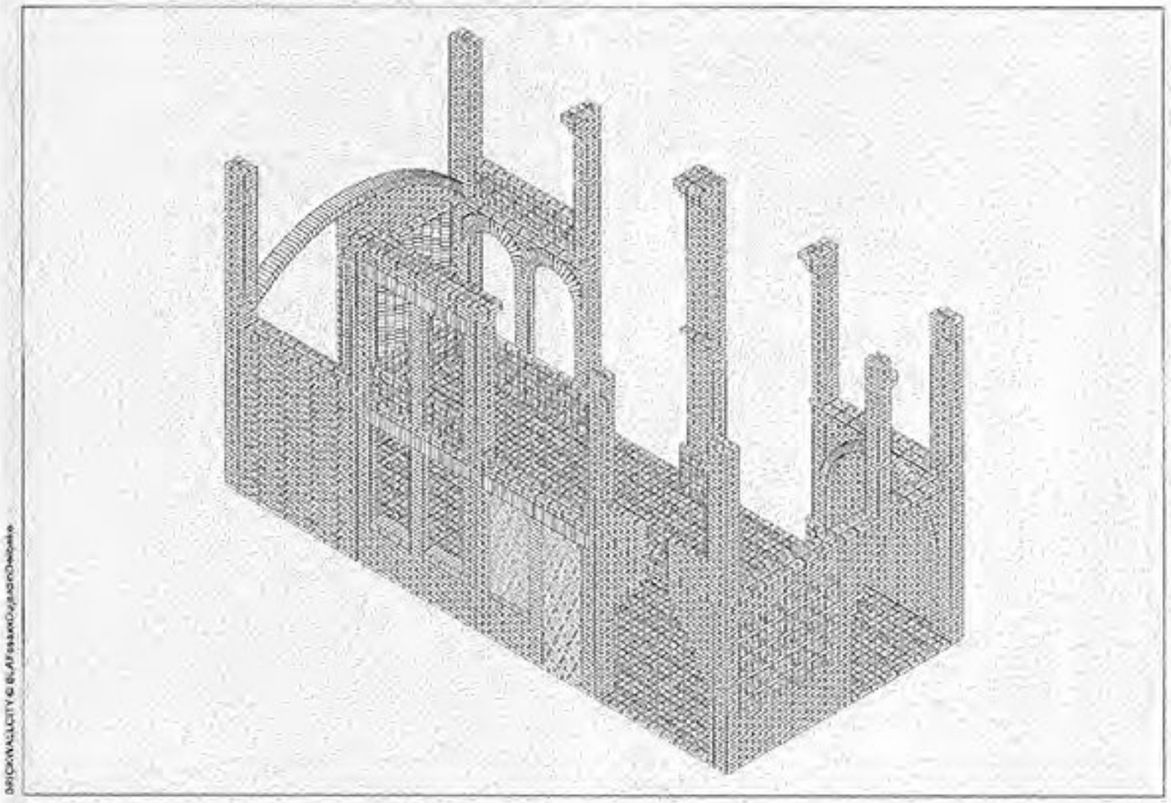

BRICKWALLCITY © BLAF architecten/Hebbelinck

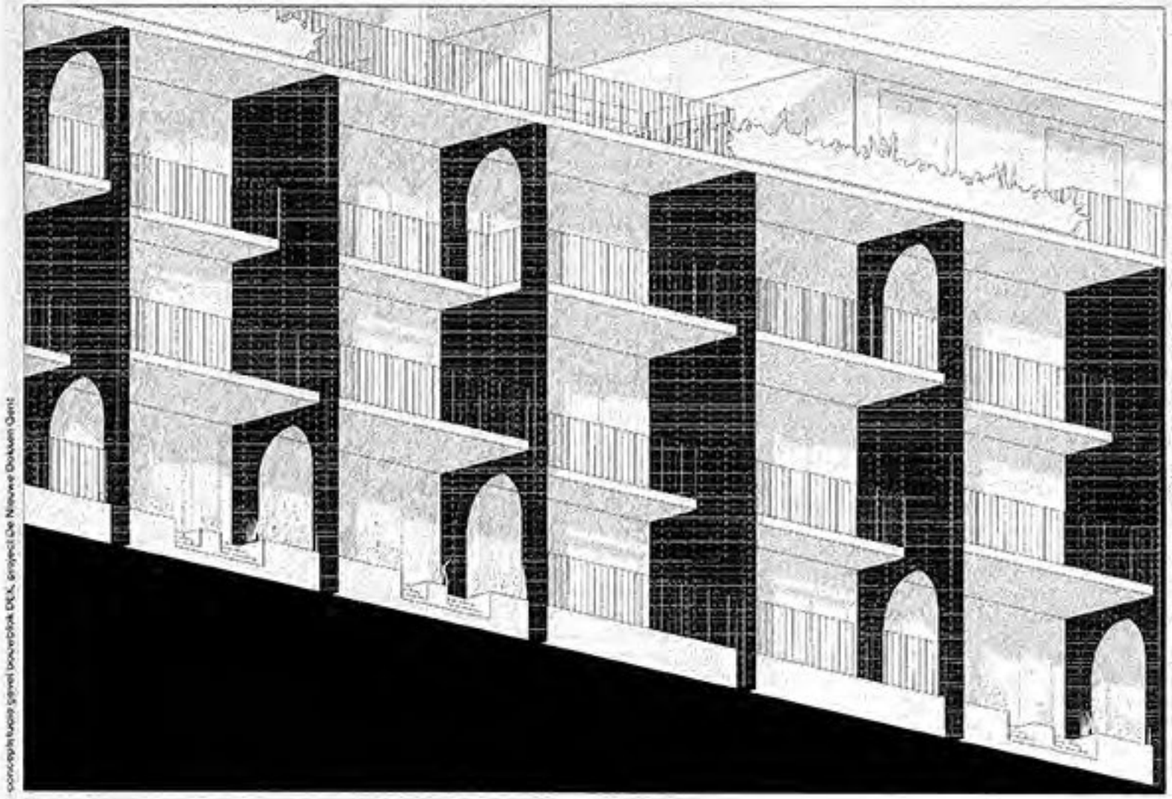

conceptstudie gevel bouwblok EKA, project De Nieuwe Dokken Gent

Masterplan Oude Bokken © BLAT

Biënnale, dan ook echt aan het experimenteren geslagen.
BVD Dat is gebeurd vanuit de kennis die we opbouwden uit ons DNA-huis. Daar hadden we een buitenschil, een steense muur in recupstenen met daarbinnen een slank houtskelet. We verkregen een stolp die vanbinnen vlak was, zodat we het interieur konden creëren dat we wilden. Ook het houtskelet kon slanker omdat het geen windbelasting moest opnemen.
LN Omdat zo'n steense muur duur is om te bouwen, vooral met betrekking tot manuren, zijn we op zoek gegaan naar een materiaal dat we volgens de methode van een halfsteens verband konden bouwen.
BVD We hebben dan in samenwerking met de baksteenindustrie een steen laten ontwerpen die dikker is: 20 op 30 cm. Hij is daardoor zelfdragend in halfsteens verband. Het was de eerste keer in België, hebben ze ons gezegd, dat er onder invloed van een architect een nieuw soort baksteen ontwikkeld werd. Door het feit dat je een zelfdragende buitenmuur hebt, keer je ook terug naar een esthetiek van lintelen en bogen. Die esthetiek is het gevolg van de constructielogica en geen louter esthetische keuze, dat vond ik heel belangrijk.

Dus nadat jullie de passiefhuisprincipes onder de knie hadden, zijn jullie gewoon verdergegaan met experimenteren?
BVD Ikzelf heb geen EPB-berekening meer nodig om te weten wat toe te passen. Dat geeft een enorme vrijheid.

Wijken jullie soms ook af van de regels?
LN In het begin van onze praktijk hebben we vaak gefoeterd op vooral stedenbouwkundige regels, maar met het ouder worden zijn we gaan geloven dat je moet kunnen maximaliseren *inside the box*. Dat je architectuur sterker wordt als je binnen de randvoorwaarden je ontwerp maximaliseert. Er schuilt een soort arrogantie in afwijken van de regels.
BVD Er schuilt ook een gevaar in afwijken van de regels. Kijk naar de betonstop, er wordt gezegd dat mensen meer vrijheid gaan krijgen in andere regels. Dat kan positief zijn als het leidt tot andere methodes van verdichting, maar kan ook heel slecht zijn als iedereen zijn zin mag doen.
LN Veel hangt ook af van de ambities van lokale overheden. RUP's hebben een groot potentieel omdat ze een projectgebonden benadering stimuleren. Door de ontvoogding van de gemeentes kunnen projecten gemotiveerd worden door kwaliteiten te tonen in onder andere schaduwstudies of zonnewinstenplannen. Dat vereist wel een soort ambitie van die gemeentes. Probleem is dat kleinere steden vaak de middelen niet hebben om die ambitie waar te maken. Goed publiek opdrachtgeverschap is in die zin enorm belangrijk. Het is belangrijk dat er kwaliteitscontrole is en dat de opdrachtgever ambitieniveaus stelt. Door in een wedstrijd te polsen naar die ambitieniveaus bij ontwerpers, bijvoorbeeld op het vlak van duurzaamheid, geef je als overheid te kennen dat je het eigenlijk zelf niet weet. Als je als overheid die ambitieniveaus zelf scherpstelt, kan het ontwerp gaan over andere dingen, zoals maatschappelijk nut of ruimtelijk ontwerp. Er zit veel wisselvalligheid in het openbaar opdrachtgeverschap. In centrumsteden zijn er veel tools, kwaliteitskamers, stadsbouwmeters, maar veel kleinere ontvoogde steden hebben dat niet.
BVD Het zou goed zijn als er meer kennis zou doorsijpelen.

Wat zouden jullie in die zin nog willen delen met jullie collega-architecten?
LN Het zijn boeiende tijden, je mag niet aan architectuur doen zonder te weten wat er speelt, of je mist te veel kansen.
BVD Er zijn nog altijd te veel architecten en stedenbouwkundige diensten die niet mee doen aan het debat, en dat is jammer.
LN Hoe complex het discours ook is, eigelijk kun je het altijd behandelen met een goed bedacht gebouw, met architectuur als sluitsteen op de vorschillende randvoorwaarden.

Chloë Raemdonck